

Rehabilitation of Streams, Rivers and Fish

Mehmet KOCABAŞ^{1*} Filiz KUTLUYER² Elif DURSUN¹ Emine Ahsen GÖK¹

¹Karadeniz Technical University, Forestry Faculty, Department of Wild Life Ecology and Management, Trabzon.

²Munzur University, Fisheries Faculty, Tunceli.

*Sorumlu Yazar

E-mail:mkocabas@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada, dünyadan, ülkemizden elde edilen veriler, yerinde yapılan gözlemler ve çekilen fotoğraflar sonucunda ülkemizde dere ıslahının balıklara etkisi karşılaştırmalı olarak irdelenmiş, sonuç ve öneriler getirilmiştir. Ülkemizde dere ıslah çalışmaları faaliyetlerinde mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, DSİ, mülga Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlükleri yetkisindedir. Dere ıslah çalışmaları toplum refahı artırma amaçlı yapılmaktadır. Ancak yapılan yanlış projeler sonucu buralarda yaşayan balık varlığı olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Yapılan projeler daha çok HES'ler, dere ıslahı, hezeyan derelerinin olumsuz etkilerini azaltacak ve toprak kaybını engelleyecek şekilde, yol yapımı, alan kazanma faaliyetleri olarak görülmüştür. Doğa ve yaban hayatı göz ardı edilerek planlandığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, akarsu yataklarında balık popülasyonları açısından geri dönüşümü olmayacak kayıplara neden olan değişimlerin yapıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akarsu ıslahı, dere, balık, rehabilitasyon

Rehabilitation of Streams, Rivers and Fish

Abstract

In this study, it was aimed to explain the rehabilitation of streams, rivers and fish and the data obtained from the world and our country, as well as on-site observations and photographs taken as a result of comparative analysis and conclusions and recommendations have been made. DSİ, Ministry of Forestry and Water Works, General Directorate of Nature Conservation and National Parks, Ministry of Environment and Forestry are in charge of stream improvement works in our country. It has seen that the river improvement work started with good intentions but the wrong projects made negatively affect the natural habitats, aquatic plant and animal communities, especially fish. They have lost their original form and functions to make for humanity fever. It was determined that the projects were planned in such a way that the negative effects of the delirium were reduced and the nature and wildlife were ignored so as to prevent the loss of soil. Consequently, changes could lead to loss that would not be recycled if it does not take due precautions.

Keywords: Rehabilitation, streams, rivers, fish

GİRİŞ

Akarsuların restorasyonu, çok çeşitli ekolojik, fiziksel, mekansal ve yönetim önlemleri ve uygulamaları anlamına gelir. Bunlar, biyoçeşitlilik, rekreasyon, taşkın yönetimi ve peyzaj gelişimini desteklemek için akarsu sisteminin doğal durumunu ve işleyişini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Kentsel nehir parkları, yerel sakinler için yaşam kalitesini artırmakta, önemli yatırım ve gayrimenkul değeri sağlamakta, ziyaretçileri çekmekte ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir.

Akarsular, çok çeşitli mikro ve makro hayvan ve bitki türleri için önemli habitatlardır. Balıklar, amfibiler, kuşlar, böcekler, omurgasızlar ve sürüngenler buralarda yaşarlar ya da yiyeceklerini orada bulurlar. Akarsular habitatları birbirine bağlarken aynı zamanda çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu habitat bağlantı, hem yukarı hem de aşağı havza alanları arasında ve akarsuyun her iki tarafını birbirine bağlayarak çalışır. Bundan dolayıdır ki, akarsu havzasını sadece akarsuyu hesaba katmaktan ziyade bir bütün olarak ele alan yönetim anlayışını gerektirmektedir [1].

Sucul biyoçeşitlilik sadece balık, amfibi ve böceklerin yurtcu hayvanlardan saklanabileceği düzensiz şekilli akarsu yatakları ve kıyılarında gelişebilir. Balık yaşamı ve diğer sucul flora ve faunanın akarsu kıyılarında doğal (yer altı) su akışına ve yaşam alanları için daha geniş bir çevrede yaşam

alanlarına bağlanması gerekmektedir. Doğal su akışları, temiz suya katkıda bulunan biyolojik arıtma süreçlerini de teşvik eder. Bu hem insan kullanımı hem de yaban hayatı için önemlidir [2].

Bazen akarsu yatağı restorasyonu, yoğun olarak değiştirilen ekosistemleri ve ekosistem süreçlerini geri yükleyerek biyoçeşitliliğe katkıda bulunur. Ancak bu her zaman böyle olmaz. Fiziksel restorasyon çalışmaları arasında yeniden menderesleme (yani doğal bir nehrin kıvrımlarını geri getirme) içerir daha önce kıyıların betonla kaplandığı yeşil-doğal akarsu kıyıları oluşturmak ve balıkların set, baraj ve diğer engellerden geçmesine izin veren balık geçişleri inşa edilmektedir [3].

İklim değişikliği, akışları azaltarak, kuraklık-taşkın olaylarını arttırarak ve akarsuları ısıtarak su biyoçeşitliliğini etkileyebilir. Akarsu restorasyonu, biyoçeşitliliğin, çeşitli yollarla uyumunu desteklemeye yardımcı olabilir. Örneğin; su akışını iyileştirme ve su depolama kapasitesinin artmasına yardımcı olacak şekilde yeniden düzenleme, gölge sağlamak böylece su sıcaklığını düşürmek için akarsu kıyısı ağaçlandırılması, bağlantıyı arttırmak için engellerin kaldırılması, göçmen balıklar için yukarı veya aşağı habitata geçişin sağlanması gibi olabilir.

Dahası, biyolojik çeşitlilik için koşulların sürdürülmesine ve iyileştirilmesine yönelik katkıları sayesinde akarsu

restorasyonu, Habitat ve Kuş Direktifleri ile Su Çerçeve Direktifi'nin hedeflerine ulaşmak için güçlü bir materyal olabilir [4].

Bu çalışmada, Dünyadan örneklerle Türkiye'de bulunan dere ıslahlarının durumu tespit edilmiş, çevresi ile karşılıklı etkileşimleri ortaya konulmuş, sürdürülebilir kullanımını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Türkiye'de bulunan 7 havzada 125 akarsu ve nehirden örnekleme yapılmıştır (Tablo 1). Nehirlerin fiziksel özellikleri ve balık türleri belirlenmiştir. Balıklar elektroşok (12 Volt DC ve 5-60 A, 650 W) ve serpmeye ağıyla (W 4,5 kg, L: 16 mm) avlanmıştır. Nehirlerin sınıflandırılması fiziksel özelliklerine göre yapılmıştır. Arazi kapsamında ıslah yapılan dereler yerinde gözlem yapılarak fotoğraflanmış ve kayıt altına alınmıştır. Bilgiler toplandıktan sonra nehir ve ırmakların sağlıklı olup olmadıkları tespit edilmiştir. Ülkemizde günümüze kadar yapılmış tüm dere ıslah çalışmaları, kurumsal düzeydeki faaliyetler ile yürürlükte olan mevzuat hakkında kaynak araştırmaları eşliğinde durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda dere ıslah çalışmalarıyla

ilgili; ıslah yapılan dereler hakkında veri, bilgi alınmıştır. Yapılan çalışmalar hakkında kitapçıklar temin edilmiştir. İnternette yazılmış kaynaklardan konuyla ilgili alanlarda yazılar, veriler toplanmıştır. Konu ile ilgili gazete haberlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Arazi çalışmaları sonucunda 66 balık türü yakalanmıştır. Yakalanan bazı balık türleri Tablo 2'de sunulmuştur. Bu balık türleri doğalarından dolayı suda aşağı yukarı yönlü hareket etmektedirler. Dolayısıyla derelerde yapılan ıslah çalışmaları bu canlıları etkilemektedir.

Dünyada çok büyük bütçeli ve sayıda dere ıslah çalışmaları yapılmıştır. Bunlara Seul Cheonggyecheon Deresinde yapılan örnek olarak verilebilir. Bu proje 1958 yılında nüfusu hızla artan Seul'ün ihtiyaçları doğrultusunda ıslah çalışmalarında, yol yapımı için derenin üzerine 5,6 km uzunluğundaki, 16 m genişliğindeki yerden yüksekte yükseltilmiş bir otoban inşa edilmeye başlanmıştır. Otoban 1978 yılında tamamlanmıştır. 2003-2005 yılında (2 yıla ve 281 milyon \$) otobanı kaldırılmış ve derenin ıslah edilmiştir. Proje sonunda temiz bir dere ve etrafında doğal yaşam alanları ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 1. Örnekleme yapılan havzalar ve nehirler

	Ceyhan Havzası	X Koordinatı	Y Koordinatı	İlçe	Şehir
		WGS84	WGS84		
1	Ceyhan Nehri	35,62678583	36,95722293	YÜREĞİR	ADANA
2	Ceyhan Nehri (Aslantaş Barajı' nı Besleyen Kollar)	36,21325822	37,30850268	KADIRLI	OSMANIYE
3	Aslantaş Barajı' nı Besleyen Kollar (Böcekli Yakını)	36,31451967	37,25105370	DÜZİÇİ	OSMANIYE
4	Aslantaş Barajı' nı Besleyen Kollar (Kaşobası Yakını)	36,36761174	37,30206000	DÜZİÇİ	OSMANIYE
5	Ceyhan Nehri	36,53221763	37,47701168	MERKEZ	K.MARAS
6	Ceyhan Nehri	36,95315774	37,80905013	MERKEZ	K.MARAS
7	Erkeneç Çayı (Ayvalı Barajı' nı Besleyen Kollar)	37,18684987	37,59412150	MERKEZ	K.MARAS
8	Kartalkaya Barajı' nı Besleyen Kollar	37,34869716	37,53992864	PAZARCIK	K.MARAS
Fırat Havzası					
9	Sürgü Çayı	37,85894383	38,04317425	DOĞANŞEHİR	MALATYA
10	Aksutlu Çayı	37,97750000	38,74250000	HEKİMHAN	MALATYA
11	Tohma Çayı	37,98740840	38,52511594	YAZIHAN	MALATYA
12	Karasu Deresi	41,86246232	39,70577993	KARAYAZI	ERZURUM
13	İlgöze Deresi	41,57179283	39,59540851	TEKMAN	ERZURUM
14	Aras Nehri	41,83861111	39,83777778	KÖPRÜKÖY	ERZURUM
15	Handere Çayı	42,24857341	40,12708420	HORASAN	ERZURUM
16	Arpaçay	43,64867638	40,13222963	TUZLUCA	İĞDIR
17	Aras Nehri	43,48468318	40,10661806	KAGIZMAN	KARS
18	Eğritaş Deresi	43,60500000	39,91500000	TUZLUCA	İĞDIR
19	Aras Nehri	43,19531115	40,16326402	KAGIZMAN	KARS
20	Karakoyunlu Deresi	44,20924291	39,98026930	MERKEZ	İĞDIR
21	Sarısu Deresi	44,38777778	39,44944444	DOĞUBEYAZIT	AGRI
22	Arpaçay	43,63328344	40,52845716	TUZLUCA	İĞDIR
23	Bozkus Deresi - Bayburt Barajı Giriş	42,78471624	40,61770856	SELİM	KARS
24	Çot Suyu	42,94917989	41,17566121	HANAK	ARDAHAN
Doğu Karadeniz Havzası					
25	Fırtına Deresi	40,97988602	41,17118841	ARDEŞEN	RIZE
26	Çağlayan Deresi	41,23746593	41,25442824	FINDIKLI	RIZE
27	İyidere-İkizdere-Karadere	40,35453028	40,97337577	İYİDERE	RIZE
28	Solaklı Çayı	40,27782400	40,89929075	OF	TRABZON
29	Kara Dere	40,02735600	40,88811828	ARAKLI	TRABZON
30	Atasu Barajı	39,70711915	40,84791052	MAÇKA	TRABZON
31	Uzungöl	40,29487171	40,62063314	ÇAYKARA	TRABZON
32	Harşit Çayı	39,32105653	40,54732351	TORUL	GUMUSHANE
33	Harşit Çayı	39,18265243	40,64463512	KÜRTÜN	GUMUSHANE
34	Harşit Çayı	38,85170028	41,00478652	TİREBOLU	GİRESUN
35	Gelivera Deresi	38,73611568	40,92516381	ESPIYE	GİRESUN
36	Torul Barajı	39,23475291	40,63344975	TORUL	GÜMÜŞHANE

Tablo 1'in devamı

37	Aksu Çayı (Dereli-Keşap)	38,47069907	40,84213064	MERKEZ	GİRESUN
38	Melet Irmağı (Mesudiye)	37,67250047	40,56881187	MESUDİYE	ORDU
39	Melet Irmağı (Ulubey)	37,81238855	40,84882502	ULUBEY	ORDU
40	Turnasuyu	38,00194444	40,95527778	GÜLYALI	ORDU
41	Bolaman Çayı (Gölköy)	37,48182009	40,77982551	KABATAŞ	ORDU
42	Bolaman Çayı (Aybastı)	37,47079123	40,78220216	KABATAŞ	ORDU
43	Bolaman Çayı (Fatsa)	37,52156122	41,00530728	FATSA	ORDU
44	Ceviz Deresi	37,30500000	41,06027778	ÜNYE	ORDU
Batı Karadeniz Havzası					
45-		35,38845519	41,68034888	DİKMEN	SINOP
46-		34,00965621	41,95768580	BOZKURT	KASTAMONU
47-		33,60176480	41,98576655	İNEBOLU	KASTAMONU
48-		33,57755191	41,61414523	SEYDİLER	KASTAMONU
49-		33,08497387	41,92482008	CİDE	KASTAMONU
50-		32,94009858	41,87847795	CİDE	KASTAMONU
51	Çerkeş Çayı	32,63819624	40,86550516	ESKİPAZAR	KARABUK
52-		32,37270545	41,20153722	YENİCE	KARABUK
53-		32,76891338	41,21480012	SAFRANBOLU	KARABUK
54-		33,22583333	40,95666667	BAYRAMÖREN	CANKIRI
55	Kozcağız Deresi	32,33120242	41,62985886	MERKEZ	BARTIN
56	Devrek Çayı	32,06946510	41,28339975	GÖKÇEBEY	ZONGULDAK
57-		31,79430187	41,44386892	MERKEZ	ZONGULDAK
58-		31,81566020	41,39416103	MERKEZ	ZONGULDAK
59	Filyos Çayı	32,08985457	41,52228878	ÇAYCUMA	ZONGULDAK
60	Kızılcapınar Çayı	31,68515192	41,23252388	EREĞLİ	ZONGULDAK
Sakarya Havzası					
61	Çarksuyu	30,50062625	40,97174951	FERİZLİ	SAKARYA
62	Sakarya Nehri	30,60205185	41,02615204	KARASU	SAKARYA
63	Sapanca Gölüne giren kol	30,18783123	40,77759245	İZMİT	KOCAELİ
64	Sapanca Gölüne giren kol	30,14877745	40,71644160	İZMİT	KOCAELİ
65	Sakarya Nehri	30,05508165	40,44169141	OSMANELİ	BİLECİK
66	Sakarya Nehri	30,33182160	40,62616458	GEYVE	SAKARYA
67	Sapanca Gölüne giren kol	30,24392405	40,69376646	SAPANCA	SAKARYA
68-		30,20754484	40,09461763	İNİŞAR	BİLECİK
69	Saryar Barajına giren kol	31,35258561	39,99560399	SÖĞÜT	BİLECİK
70-		29,64587838	40,25731791	YENİŞEHİR	BURSA
71	Porsuk Barajına giren kol	30,13681670	39,63360418	KUTAHYA	KUTAHYA
72	Karasu	30,02637446	40,28576005	BİLECİK	BİLECİK
73	Porsuk Çayı	30,03565065	39,47463521	KUTAHYA	KUTAHYA
74	Porsuk Çayı	30,48352084	39,76096924	ESKİŞEHİR	ESKİŞEHİR
75	Bardakçı Deresi	31,12971621	39,39361566	ÇİFTELER	ESKİŞEHİR
76-		31,32652437	39,27773433	EMİRDAĞ	AFYON
77-		30,58728123	39,35138857	SEYİTGAZİ	ESKİŞEHİR
78	Porsuk Çayı	31,20537702	39,68360658	BEYLİKOVA	ESKİŞEHİR
79	Pürlek Deresi	31,77754026	39,63428423	SİVRİHİSAR	ESKİŞEHİR
80	Sakarya Nehri	31,89932000	39,19551027	POLATLI	ANKARA
81	Ilıcaözü Deresi	32,05766725	39,32690819	POLATLI	ANKARA
82	Sakarya Nehri	31,94493881	39,74130805	POLATLI	ANKARA
83	Balıkdamı	31,65537442	39,20450665	SİVRİHİSAR	ESKİŞEHİR
84-		31,95885255	38,69689657	YUNAK	KONYA
85	Battal Deresi	31,89761967	38,25489286	İLGİN	KONYA
86	Mogan Gölüne giren kol (Çölova Deresi)	32,78564819	39,73028339	GÖLBAŞI	ANKARA
87	Ankara Çayı	32,35703240	39,76755521	POLATLI	ANKARA
88	Çubuk II Barajına giren kol	33,03398947	40,32525666	ÇUBUK	ANKARA
89	Çamlıdere Barajına giren kol	32,30967954	40,45915941	ÇAMLIDERE	ANKARA
90	Eğrekkaya Barajına giren kol	32,70398333	40,52292132	KIZILCAHA- MAM	ANKARA
91	Saryar Barajına giren kol	31,35258561	39,99560399	MİHALIÇCIK	ESKİŞEHİR
92	Gökçekaya Barajına giren kol	31,34446080	40,18768077	NALLIHAN	ANKARA

Tablo 1'in devamı

Ege Havzası				
94	Bakır Çayı	27,63416707	39,18816774	SOMA MANISA
95	Bakır Çayı	27,06916667	39,02333333	BERGAMA IZMIR
96	Bakır Çayı	27,46005641	39,17115229	SOMA MANISA
97	Sevişler Barajı	27,55269966	39,26777838	SOMA MANISA
98	Havran Çayı	27,16750000	39,57138889	HAVRAN BALIKESİR
99	Zeytinli Deresi	26,95483273	39,62319816	EDREMIT BALIKESİR
100	Madra Çayı	27,03894277	39,26704390	BERGAMA IZMIR
101	Sahin Deresi	26,75022975	39,59676077	EDREMIT BALIKESİR
102	Menderes Çayı	26,26649809	39,90420529	EZİNE ÇANAKKALE
103	Geme Deresi	26,41694444	39,58638889	AYVACIK ÇANAKKALE
104	Menderes Çayı	26,82275683	39,82401703	BAYRAMIÇ ÇANAKKALE
105	Bayramiç Barajı	26,67705585	39,81169429	BAYRAMIÇ ÇANAKKALE
106	Ayvacık Barajı	26,47837086	39,60825038	AYVACIK ÇANAKKALE
107	Sarıçay	27,88893315	37,38266049	MİLAS MUĞLA
108	Namnam Çayı	28,60843983	36,94301098	KÖYCEĞİZ MUĞLA
109	Kargıcak Deresi	28,68692676	36,97782639	KÖYCEĞİZ MUĞLA
110	Koca Çay/Kanlı Dere	27,94697591	37,04293633	MİLAS MUĞLA
111	Tersakan Deresi	28,80873140	36,70171123	DALAMAN MUĞLA
112	Dalaman Çayı	28,76320076	36,76278383	ORTACA MUĞLA
113	Seki Çayı	29,41404595	36,77557954	FETHİYE MUĞLA
114	Çayıçi Deresi	29,38450932	36,63002444	FETHİYE MUĞLA
115	Eşen Çayı	29,40331602	36,47388141	KAŞ ANTALYA
116	Eşen Çayı	29,35543504	36,58348142	FETHİYE MUĞLA
117	Elmalı Çayboğazı	29,67385814	36,52261504	KAŞ MUĞLA
118	Boğluca Çayı	29,82022372	36,33159972	KAŞ ANTALYA
119	Akçay	30,07341774	36,49076332	FİNİKE ANTALYA
120	Alakır Çayı	30,23121007	36,42706559	FİNİKE ANTALYA
121	Kocadere/Kızılöz Deresi	29,80000000	36,73333333	ELMALI ANTALYA
122	Dalaman Çayı	29,34815678	37,30513054	ACIPAYAM DENİZLİ
123	Dalaman Çayı	29,08127160	37,09046227	ACIPAYAM DENİZLİ
124	Dalaman Çayı	29,15602478	37,13813201	ACIPAYAM DENİZLİ
125	Çavdır Çayı	29,58850661	37,15073232	GÖLHİSAR BURDUR

Uzun yıllardır şehrin içine girmeyen kuşlar, balıklar ve diğer yaban hayatı projenin tamamlanmasıyla birlikte tekrar geri gelmiştir. Böylece dere etrafındaki bölgenin sıcaklığının ortalama 3,6 °C düşmesini sağlamıştır. Seul merkezine giren araç sayısı %2,3 düşmüş, toplu taşıma kullanan insan sayısı yaklaşık %5 artmıştır. Bütün bunların sonucunda bölgenin havası da daha temiz bir hale gelmiştir. Sonuçta şehre kazandırdıklarını maddi olarak ölçmek mümkün değildir [5].

Colorado Nehri, Los Angeles Nehri ve Singapur Bis-han Park ıslah çalışmaları, restorasyon projesi, insan etkileşimine ve sağlıklı ve güzel bir ekosistem oluşturan bir kıyıdaş koridoruna bağlantı sağlayan bir topluluk yönetimi modelidir [6].

Akarsu yatakları restorasyonu, ekosistem sağlığını, su kaynaklarını, sel korumasını sağlamak için alternatif bir yol olduğundan dolayı kurumlar açısından dolaylı bir ilgi ya da iş nedeni olmaktadır.

Ülkemizde dere ıslah çalışmaları faaliyetlerinde DSİ, mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMPGM), Mülga Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü görev almaktadır. Ayrıca dere ıslah çalışmaları faaliyetlerinde yerel belediyeler ve özel firma kuruluşlarının da faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Ülkemizde dere ıslah çalışmalarına örnekler Şekil 1'de verilmiştir. Yapılan çalışmalarda en çok Doğu Karadeniz Bölgesi Havzasındaki akarsu yataklarının zarar gördüğü belirlenmiştir [7, 8]. Karadeniz'de sel, taşkın ve heyelanları önlemek için dere kenarlarına yapılan yüksek

beton duvarların karadaki canlıların suyla irtibatını keserek doğal yaşamı olumsuz etkilediği görülmüştür. Yöredeki arazi yapısı sebebiyle yolların dere kenarlarından geçtiği belirlenmiştir. Dere kenarlarında karayolu için beton duvarlar ile derelerle bağlantılı olan HES'ler için çeşitli betonlama çalışmaları yapıldığı gözlemlenmiştir. Su kaynaklarının geliştirilmesi maksadıyla yapılan baraj, gölet, taşkın koruma ve dere ıslah projelerinde ve karayolu iyileştirme projelerinde yaban hayatının korunması ve geliştirilmesi için her hangi bir tedbir alınmadığı ve mevcut projelere de ilave edilmediği tespit edilmiştir. Devlet Su İşleri'nin (DSİ) yörede son yıllarda özellikle denize yakın kısımlarda ve yerleşim yerlerinde dere ıslahı yapmak için yüksekliği 6 m'ye varan kilometrelerce uzunlukta beton duvarlar yapmış oldukları tespit edilmiştir. Derelere ben yaptım oldu şeklinde enine yapılar yapılmış, dere kenarları betonlanmış ve dere yatakları iş makinalarıyla düzenlenmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalar derelerde yaşayan balık varlığını en azından ıslah sahalarında tamamen yok olmasına neden olduğu yapılan saha çalışmalarında belirlenmiştir. Dere kenarı ve yatağında yapılan bu çalışmalar fazla ve dengesiz yağış alan yörede suyun sürekli bulanmasına ve burada yaşayan başta balık olmak üzere tüm sucul canlılara olumsuz bir habitat sunduğu tespit edilmiştir. Dere yataklarının ütülenmiş gibi iş makinalarıyla düzeltilmesi sucul canlıların barınabileceği doğal yuvaları tamamamen yok ettiği görülmüştür. Dere kenarlarına yüksek beton duvarlar içerisine dereye inmek isteyen hayvan geçişlerini sağlayacak menfez yapılarının çok az olduğu, bunlarında yaban hayvanlarının geçişine hiç

uygun olmadığı sadece yan taraftan su akışını yönlendirecek şekilde olduğu tespit edilmiştir. Dere boyunca yapılmış olan beton yapılar habitatleri böldüğü ve derenin her iki yakasında geçişleri engellediği belirlenmiştir

DSİ tarafından 09.09.2006 tarih ve 26.284 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2006/27 sayılı “Dere Yatakları ve Taşkınlar” ile 20.01.2010 tarih ve 27.499 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2010/5 sayılı “Akarsu ve Dere Yataklarının Islahı” konulu Başbakanlık Genelgesi yürürlüğe ilave; yağış, akış ve baraj seviyeleri günlük olarak izlenerek taşkın önleme çalışmaları etkin bir şekilde sürdürülmesi bildirilmiştir. Taşkın öncesi yapılacak işler, rasat istasyonları, uyarı sistemleri, haberleşme sistemlerinin kurulması, taşkın planlarının hazırlanması olarak belirtilmiştir. Taşkın sırasında yapılacak işler, bölge taşkın planının uygulanması, taşkın planında olmayan işlerin koordinasyonu ve uygulaması olarak bildirilmiştir. Taşkın sonrası yapılacak işler, taşkın zararlarının saptanması, geçici ve acil tedbirlerin alınması, taşkın koruma tesislerindeki zararların tespit edilmesi olarak belirtilmiştir.

DSİ Genel Müdürlüğü toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve etkinliğinin artırılması maksatlarıyla; yukarı havzalarındaki erozyondan kaynaklanan ve akarsularla mansaba taşınan rüsubatın; yerleşim yerleri, taban tarım arazileri, DSİ’ye ait mansap tesisleri, baraj ve göletler ile diğer kamu kuruluşlarının tesislerinde oluşturacağı zararların önlenmesine yönelik olarak taşkın ve rüsubat kontrolü konularında etütler yapmakta, buna yönelik projeler hazırlayarak uygulamaya koymaktadır. DSİ’ce işletilen baraj, gölet, regülatör gibi rezervuarlar ve su yapıları ile sosyal tesislerin çevresinin prezante edilmesi kapsamında yapılan aktif ve pasif reaktif gereksinimi karşılayacak alanların tespiti, planlaması ve ağaçlandırma çalışmalarını yürütmektedir.

Antalya’nın Konyaaltı ilçesi sınırlarında bulunan kentin son sulak alanlarından Boğaçayı’nda DSİ tarafından yapılan taşkın önleme çalışmasıyla nehir yatağı doldurulmuştur. Antalya gibi büyük bir turizm kentinin ortasında ağaçlarıyla

önemli bir doğal park olan Boğaçayı’nda yıl boyunca kuş gözlemcileri görülebilmektedir.

Son yıllarda Anadolu’nun bilinen önemli nehir yataklarında milyonlarca lira harcanarak ıslah çalışmaları yapılmaktadır. Ülkemizdeki birçok akarsu yatağı yaban hayatından arındırılarak, açık kanallara dönüştürülmekte, diğer bir deyişle akarsular boşaltılmakta, yapılan bu kanallarla boşa aktığı görülmüştür. Dolayısıyla nehirler geçtiği toprakları beslemeden, oradaki doğaya ve insana hayat vermeden akıp gitmektedir.

Akarsular fazla gelen yağmur suyunu, yer altı sularına ve toprağa katıyordu. Ancak yapılan ıslah çalışmaları ile resmen kanallara dönüştürülen derelerin fazla suları taşımada yetersiz kaldığı görülmüştür [9].

Rize’nin Pazar İlçesi Yeni Irmak Köyünde DSİ tarafından başlatılan dere ıslah çalışmaları, köylüler tarafından gereksiz yatırım olarak görüldüğü yörede yaşayanlar tarafından söylenmektedir. Örneğin Yeni Irmak Köyü sakinlerinden Enver Türkücü, 52 yaşında olduğunu ve bu dereye şimdiye kadar taşkın neticesinde bir hasar oluştuğunu duymadığını dile getirmiştir. Yapılan ıslah çalışması ile derenin bütün doğallığının bozulduğu ve son derece israfa yönelik bir çalışma olduğu belirlenmiştir. 3 km boyunca dere olmaktan çıkarılıp kanal haline getirilmeye çalışılmış, dere yatağında bulunan bütün balık yataklarının zarar gördüğü ve yuvalarının yok edildiği tespit edilmiştir [10].

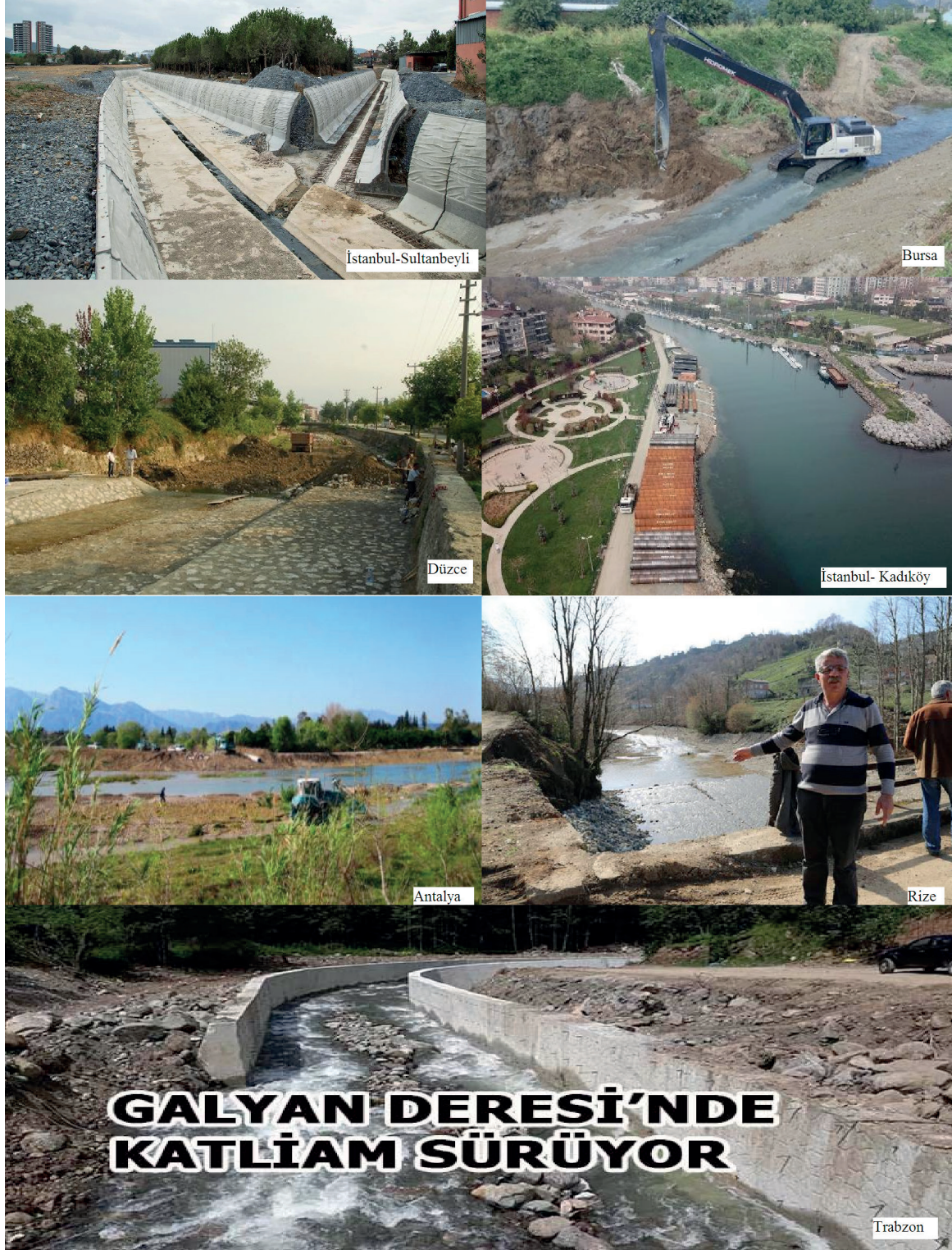
Devlet Su İşleri’nin (DSİ) yörede son yıllarda özellikle denize yakın kısımlarda ve yerleşim yerlerinde dere ıslahı yapmak için yüksek, kilometrelerce uzunlukta beton duvarlar yaptırdığı tespit edilmiştir. Yöredeki arazi yapısı sebebiyle yollar derelerin kenarlarından geçmektedir. Dere kenarlarında karayolu için beton duvarlar ile derelerle bağlantılı olan HES’ler için çeşitli betonlama çalışmaları yapıldığı görülmüştür. DSİ’nin derelerdeki taşkınları önlemek ve arazileri korumak amacıyla yaptığı tersip bentleri ve ıslah duvarlarının sucul ekosistem ve akarsuların kenarında yaşayan yaban hayatı açısından çok ciddi anlamda tehdit oluşturmaya ve ekosistemi tahrip eden yapı haline gelmekte olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 2. Yakalanan balık türlerinin bazıları

No	Tür	
1	<i>Salmo trutta</i>	Kahverengi alabalık
2	<i>Oncorhynchus mykiss</i>	Gökkuşağı alabalığı
3	<i>Salmo trutta</i>	Anadolu alabalığı
4	<i>Salmo trutta fario</i>	Karadeniz alabalığı
5	<i>Salmo trutta fario</i>	Dere alabalığı
6	<i>Cyprinus carpio</i>	Sazan
7	<i>Silurus glanis</i>	Yavın balığı
8	<i>Squalius cephalus</i>	Taflı su kefalı
9	<i>Capoeta tinca</i>	Saçaklı siraz
10	<i>C. banareseui</i>	Siraz
11	<i>European vimba</i>	Eğrez
12	<i>Vimba vimba</i>	Eğrez
13	<i>Barbus plebejus</i>	Bıyıklı balık
14	<i>Alburnoides bipunctatus</i>	Noktali inci balığı
15	<i>Alburnus chalcoides</i>	Taflı su kolyozu
16	<i>Rutilus rutilus</i>	Kızılgöz
17	<i>Abramis brama</i>	Çapak
18	<i>Perca fluviatilis</i>	Taflı su levreği
19	<i>Exos lucius</i>	Turna balığı
20	<i>Alburnus alburnus</i>	İnci balığı
21	<i>Rodeus amarus</i>	Acı balığı
22	<i>Atherina boyeri</i>	Gümüş balığı
23	<i>Cobitis sp.</i>	Camur balığı
24	<i>Oxyemacheilus angorae</i>	Ankara çamur balığı
25	<i>Gambusia holbrooki</i>	Sivrisinek balığı
26	<i>Ponticola rizeensis</i>	Kaya balığı
27	<i>Carassius gibelio</i>	İsrail sazanı
28	<i>Lepomis gibbosus</i>	Güneş balığı
29	<i>Aphanius sp.</i>	Dişli sazançık
30	<i>Gobio gobio</i>	Kaya balığı
31	<i>Gobio sakaryensis</i>	Kaya balığı
32	<i>Gasterosteus aculeatus</i>	Uç dikenli balığı

*Bazı alt türler ya da aynı türün yeni tür olarak verilenleri burada ayrıca verilmemiştir.

Şekil 1. Ülkemizde yapılan çalışmalara basından örnekler.

GALYAN DERESİ'NDE KATLIAM SÜRÜYOR

1960'ların sonuna kadar Eskişehir'lilerin balık tuttuğu, yüzmeye öğrendiği Porsuk Çayı daha sonraki yıllarda, çok fazla kirlenmiştir. Porsuk Çayı doğal yatağı önceki belediye yönetimlerinde park yapmak için doldurulmasından dolayı kent için taşkın tehdidi ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Bunun üzerine yapımı 3,5 yıl süren Porsuk Çayı ıslah projesi yapılmıştır.

DSİ tarafından dere yatağı ıslah çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. Bu bağlamda, dere kenarları ve yatağı ıslahı, dere yolu yapımı, taş tahkimatı ve brit yapısı

inşaatları da son sürat devam etmektedir.

Ülkemizde dere yatakları ıslahı tamamen taktit yöntemi ve inşaat mühendisliği hesaplamalarıyla yapılmaktadır. Biyolojik süreç göz ardı edilmekte olduğu tespit edilmiştir. Doğal materyallerin ise neredeyse hiç kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmalara ek olarak su kaynaklarının sucul canlılar ve özellikle de balıklar açısından rehabilitasyon yapılmadığını bu konuda dikkate değer bir iş yapılmadığı görülmüştür. Çünkü kurum bu konuda çalışan ve bilgi sahibi çalışanlardan profesyonel bir yardım almamaktadır. Ku-

rumda çalışan politik bağlantılı yetkili projede ne olacağına karar verdikten sonra taşeron son taşı kendine göre bir yere koymaktadır. Hatalar silsilesi sonucu bir örneği Solaklı Vadisi verilebilir [11]. Güzel bir görsel rekreasyon sahası üretilmiştir. Yetkili kişiler bu bölgenin turizm potansiyelinden dolayı görsel öneminin olduğu ve dolayısıyla görselliğin son derece önemi olduğunu vurgulamaktadırlar. Halbuki bu projelerin daha masa başında iken araştırılması ve sucul canlılarda hesaba katılarak planlanması gerekmektedir. Proje bittikten sonra bu canlıların hayatının nasıl etkilendiği ya da etkilenip etkilenmediğidünyanın gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi takip edilmeleri gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizdeki yapılan çalışmalar incelendiğinde gelişmiş ülkelerde yapılanlardan çok geride olduğu görülmektedir.

Metotlarda da vurgulandığı gibi dünyada dere yatakları ıslahında daha çok doğal yöntemler kullanıldığı halde bizdeki örnekler betonlaşma ve orjinal yatağın tamamen değiştirilmesi ile yapılmaktadır. Bu durum gelecekte başka olumsuzluklarda beraberinde getireceği aşikârdır. Su kaynaklarının geliştirilmesi maksadıyla yapılan baraj, gölet, taşkın koruma ve dere ıslahı projelerinde ve karayolu iyileştirme projelerinde yaban hayatının korunması ve geliştirilmesi için her hangi bir tedbir alınmadığı görülmüş bu durumun mevcut projelerde ve yapılması planlanan projelerde yaban hayatını olumlu etkileyecek küçük ilavelerle rehabilite edilmesi gereklidir. Özellikle dere yataklarında uzman görüşü alınarak doğal görünümlü değişken şekilli kaya parçalarının konması balık ve diğer sucul canlılara yaşama ortamı sunacaktır. Dere kenarlarına yüksek beton duvarlar içerisine derye inmek isteyen hayvan geçişlerini sağlayacak uzman görüşü alınarak menfezlerin koyulması su kaynaklarını kullanmak isteyen memeli türleri için son derece yararlı olacaktır. Dere boyunca yapılmış olan beton yapılar habitatları böldüğü için, habitat bölünmesini azaltacak tünel geçilerinin uzman görüşleri alınarak projede uygun yerlere yapılması sağlanmalıdır. Dolayısıyla yaban hayvanlarının yaşam alanlarını veya göç yollarını bölen uygulamalardan kaçınılması, zorunlu olan durumlarda yaşam alanı ve göç yollarında sağlıklı bir yaban hayatı sürekliliği sağlayacak geçitlerin yapılması hayati önem taşıyacaktır. Projelere bu tip doğal hayatı olumlu etkileyecek küçük ilavelerle rehabilite edilmesi gereklidir. Bu problemlerin çözümleri aranırken, teknik ve etik hataların olmasından kaçınarak, mühendis, biyolog, botanikçi ve mimarların ortak bir yaklaşım içinde olmaları gerekmektedir. Dere ıslahı çalışmalarında oluşturulan yeni ekosistemin olumlu bir evrimini (yeniden doğallaştırma) teşvik etmelidir.

Kentsel akarsu park yollarının, diğerlerinin yanı sıra, hastalık riskinin azalmasına, yaşam süresinin uzamasına, daha iyi ruh hallerine, ruh sağlığına ve fiziksel güce, daha az strese ve daha az iş ve okul gününe yol açabileceği bilimsel olarak ispatlanmış ancak balık varlığı ülkemizde dikkate alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- [1] Kocabaş M. 2009a. Türkiye doğal alabalık (Salmo trutta) ekotiplerinin kültür şartlarında büyüme performansı ve morfolojik özelliklerinin karşılaştırılması. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- [2] Kocabaş M. 2009b. Türkiye doğal alabalık (Salmo trutta) ekotiplerinin fenotipik özelliklerinin karşılaştırılması. Doğal Alabalık Çalıştayı, Kitabı, 22-23 Ekim 2009. S. 86-91. <http://www.akuademi.net/ca/?ALABALIK.2009:Sunumlar;http://www.akuademi.net/ca/ALA2009/12.pdf>
- [3] Kocabaş M, Başçınar N, Kutluyer F. 2015. Balıklandırmalı mı?. II. Balıklandırma ve Rezervuar Yönetimi Sempozyumu, 9-10.
- [4] URL1. <http://www.ecrr.org/RiverRestoration/Habitatsandbiodiversity/tabid/2616/Default.aspx>
- [5] URL2. <https://listelist.com/cheonggyecheon-projesi/>
- [6] URL3. <https://www.kcet.org/earth-focus/urban-river-parkways-are-a-cost-effective-cure-for-the-public-ill>
- [7] Selim S. 2009. Doğu Karadeniz Yöresi, Fındıklı İlçesi, Çağlayan ve Arılı Vadi ekosistemleri ile bu ekosistemlerin etkileşimleri üzerine araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 70s.
- [8] Selim S. 2011. Akarsu vadisindeki insan kaynaklı faaliyetlerin ekosistem bütünlüğüne olası etkileri: Çağlayan Vadisi örneği, Muğla Üniversitesi Ortaça Meslek Yüksekokulu, Teknik Programlar Bölümü /MUĞLA, 8s.
- [9] URL 4. <https://onedio.com/haber/antalya-dakuslarin-son-siginagi-da-yok-oldu-699222>
- [10] URL5. <http://www.pazar53.com/pazarda-koylunun-dere-islahi-tepkisi-25406h.html>
- [11] Turgut E. 2017. Balıklandırma faaliyetlerinde Trabzon örneği, Bitirme Tezi. KTÜ Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi Bölümü. 39 s.